

De herberg 'De Groene Can'

De automobilist, die vanaf Utrecht de oude provinciale weg naar Hilversum volgt, ziet ter hoogte van de kruising bij Groenekan alle aandacht opgeëist door het drukke verkeer ter plekke. Alleen het rode verkeerslicht gunt hem de tijd, een snelle blik terzijde van de weg te werpen. En het is wellicht juist de kleine gevelsteen, die in de kale, gepleisterde muur zijn aandacht trekt. Waarschijnlijk is menig voorbijganger het zich niet bewust, maar deze -gerestaureerde- gevelsteen met als voorstelling een groen kannetje op een geel veld vormt nog de meest tastbare herinnering aan de voormalige herberg 'De Groenekan'. Terwijl de automobilist zijn weg vervolgt - het verkeerslicht is weer op groen gesprongen - keren wij terug in de geschiedenis van deze herberg, waaraan het dorp Groenekan zijn naam heeft ontleend.¹

Een bijzondere vondst

Het exacte bouwjaar van de herberg is aan de hand van de beschikbare bronnen helaas niet te achterhalen. Wel hebben we een belangrijke indicatie omtrent de ouderdom, want tijdens de sloop van een gedeelte van het pand in 1967 vond men een pot met 294 munten.² De jongste munt dateert uit 1582 en het pand zal dan hoogstwaarschijnlijk reeds aanwezig zijn. Zekerheid verschaft in elk geval een kaart uit 1607, waarop de 'Groene Can' duidelijk staat afgebeeld.³ Dat het hier een herberg betreft valt te concluderen uit de naamgeving. Het was in die tijd gebruikelijk om door middel van een

gevelsteen of uithangbord kenbaar te maken, dat in het betreffende pand een herberg gevestigd was. Na verloop van tijd werd zo'n pand dan aangeduid met de naam van de afbeelding, die op de gevelsteen of op het uithangbord te zien was. Ook de aanwezigheid van een open ruimte voor het pand voor het stallen van paarden en wagens duidt op een functie als herberg.

Herberg annex boerderij

De eerst bekende eigenaar, in 1610, was Adriaen Lambertssoen van Nijwenhuysen, getrouwd met Willempjen van Wijcker-sloet. Wanneer Adriaen Lambertssoen van Nijwenhuysen in 1610 komt te overlijden, verkopen zijn weduwe en haar zoon Aert van Nijwenhuysen het pand c.a. omschreven als: "...seeckere perceel lants, met Huys, Bongaert, bepotinge, beplantinge, ende getimmer daer op staende, engeen wt gesondert, breet omtrent twe vierdelen, soo groot ende cleijn 't selve gelegen is in den Gerechte van Oostveen, streckende van de erffpacht die Thonis Mertenssoen gebruijct tot aen de Bisschopsweteringe toe. Daer westwaerts de Gemeene wech ende oostwaerts den Heer van Gent naest gelant sijn. In welcke bepaelingen niet begrepen is, de grond en eijgendom van seeckere erffken gelegen aen den Oude Weteringsen dijk. Daer op staende is een Huysken 't welck niet se vercooperse, maer Jan Cornelisz Timmer competerende is, also sulcx dat 't selve Huysken ofte getimmer niet mede getransporteert wort...." aan Cornelia Dirxdochter, echtgenote van Gerrit Willemssoen, wonende in de Weert bij Utrecht.⁴ Weliswaar wordt de herberg in deze akte niet expliciet genoemd, maar we moeten ons daarbij wel realiseren, dat de exploitatie van een herberg vaak gecombineerd werd met de uitoefening van een boerenbedrijf. Na het overlijden van Cornelia Dirxdochter in 1626 komt de hofstede in handen van de Utrechtse notaris Willem van Galen. Hij verhuurde het pand aan Cornelisz. Jansz. Timmer en na diens overlijden rond 1656 aan zijn weduwe Niesgen Simons.⁵ Enige jaren later wordt hun zoon Willem Timmer als taper vermeld.

De herberg 'De Groene Can' op een kaart van 1607. Detail van een grotere kaart, gemaakt door landmeter Jan Rutgersz. van den Bergh. De Gelderdijk, later Ruigenhoeksedijk genoemd, is op die kaart nog niet ingetekend. Een open ruimte voor het pand, een sloot ten oosten van de weg en een bruggetje over de Bisschopswetering.

Over de periode 1664-1744 is het archief van het gerecht Oostveen c.a. onvolledig en moeten we het dus stellen zonder concrete gegevens uit die jaren. Daarna zijn er weer overdrachtsakten van het gerecht en andere archivalia beschikbaar.

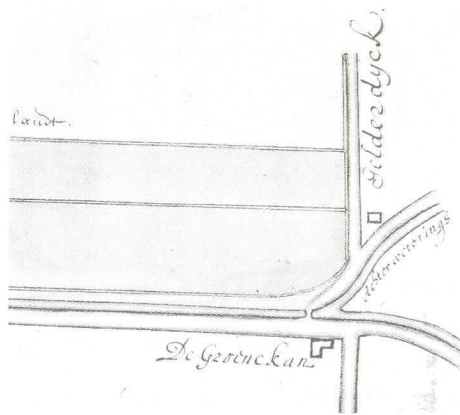
Zo verkocht Hendrikus van den Berg de herberg in 1748 aan Jan van Klarenbeek voor 750 gulden.⁶ Bij een volgende verkoop van het pand door Arien Hoorn aan Jan de Gelder in 1770 staat in de akte beschreven: "...sekere huysinge, alwaar de Groene Kan in de gevel staat met sijn schuur en berg (hooiberg), gelegen onder desen gerechte aan de Groenekan..."⁷

Uit deze akte blijkt, dat de gevelsteen toen reeds aanwezig was. Tevens valt de combinatie van herberg en boerderij. In de eerste helft van de 19e eeuw was er naast een herberg, een smederij in gevestigd.

De klandizie

'De Groene Can' werd gebouwd op een plek, die destijds uitermate geschikt was voor de vestiging van een herberg, namelijk op een kruispunt van wegen en vaarten. De

De herberg 'De Groene Kan' op een kaart van 1678. De Ruigenhoekse polder, nu kortweg 'de Polder' genoemd, heette in die tijd 'de Gelderse polder'. De brug er naar toe is al aangegeven.

langs de weg Utrecht-Hilversum gelegen herberg zal vooral door reizigers richting Utrecht bezocht zijn. Reizen -lopend of te paard- ging niet erg snel en als de stadspoorten van Utrecht gesloten waren, was men genoodzaakt onderweg ergens te overnachten, ook al was het reisdoel nabij. Daarnaast bood de herberg enig vertier voor de omgeving, hoewel de buurtschap de Groenekan in de 17e en 18e eeuw met ca. 20 huizen, niet al te veel klandizie zal hebben opgeleverd.⁸ Wellicht hebben ook schippers hun steentje aan de omzet bijgedragen.

Van de inrichting van de herberg moeten we ons niet al te veel voorstellen. Hollandse schilderijen uit de 17e eeuw geven wat dat betreft een realistisch beeld van toenmalige herbergen.⁹ Het interieur bestond meestal uit een lage, donkere ruimte met eenvoudig meubilair, waar zich boertige tafereel afspeelden: een ruig volk, dat zich te buiten ging aan bier drinken, kaartspele en dobbelen, met incidenteel een vechtpartij. En overnachtingen met meerdere gasten op een kamer in combinatie met karige maaltijden maakte van reizen in die tijd misschien wel een avontuurlijke, maar zeker geen comfortabele belevenis. Veelzeggend meldt de "Geheym-schryver" over de herbergen in Maartensdijk "...wat aangaat de Herbergen, op deese valt niet veel te roemen, ten zy men het Rechthuys aan de Tol-Akker een goede naam wil geven".¹⁰ Klaarblijkelijk moest men voor een goede herberg dus in de stad Utrecht zijn.

Een grote brand

In 1842, toen de herberg annex smederij in het bezit was van Johannes van der Heiden, sloeg het noodlot toe in de vorm van een grote brand, die het pand in de as legde. Van der Heiden besloot direct tot wederopbouw. Nu was dit echter niet zonder meer toegestaan, want het pand lag op ca. 890 meter van het in 1818 voltooide fort Blauwkapel en daarmee binnen de zgn. Verboden Kringen van dit verdedigingswerk. Deze Verboden Kringen, vastgelegd in de Kringenwet van 1814, bestonden "uit 3 denkbeeldige cirkels van resp. 300, 600 en 1000 meter rond elk verdedigingswerk".¹¹ Ze dienden voor het behoud van vrije observatie en schootsvelden vanaf de forten. Binnen de eerste twee Kringen was bebouwing en beplanting dan ook slechts onder strikte voorwaarden toegestaan. In geval van mobilisatie of oorlog moesten terreinvoorwerpen immers snel te verwijderen zijn. Daarom mochten er alleen houten opstallen gebouwd worden. In de derde Kring was stenen bebouwing wel toegestaan, maar op eerste aanzegging van het militaire gezag moest de eigenaar deze zonder vorm van proces of schadevergoeding alsnog afbreken en de materialen wegvoeren. Van der Heiden verzocht eerst nog om ontheffing van deze voorwaarden, omdat zijn herberg immers van vóór de invoering van de Kringenwet dateerde.¹² Maar het Ministerie van Oorlog was van oordeel, dat het nieuw

te bouwen pand wel degelijk binnen de termen van de Kringenwet viel.¹³ Omdat Van der Heiden het pand toch opnieuw in steen wilde optrekken ging hij akkoord met de voorwaarden. Deze zijn in een speciale overeenkomst bij notariële akte tussen Van der Heiden en het Ministerie van Oorlog vastgelegd.¹⁴

Vreemdelingen en vechtpartijen

Overheidsbemoeienis met herbergen, logementen, koffiehuisen, tapperijen, kroegen, enz. was er altijd al geweest, maar in de 19e eeuw werd de handhaving van de openbare orde en zedelijkheid hoe langer hoe meer gereguleerd. Zo stelde het gemeentebestuur van Maartensdijk in 1856 een speciale verordening voor deze gelegenheden vast.¹⁵ De openingstijden waren beperkt tot 10 uur 's avonds, terwijl er op zon- en feestdagen sprake was van een volledige sluiting. Reizigers en vreemdelingen dienden te worden ingeschreven in een register, dat samen met hun paspoorten vóór 10.30 's avonds bij de burgemeester ingeleverd moest worden. Vooral de verbodsbepalingen waren talrijk. Zo was het verboden *"te tappen aan blijkbaar beschonkene personen, bedeeden, kinderen van gods- of weeshuizen, al of niet aan hunne klederen kenbaar, alle personen beneden den ouderdom van zestien jaren, zonder toestemming van hunnen ouders, voogden of meesters"*. Evenzo mocht de uitbater van het etablisse-

ment zonder toestemming van de burgemeester geen muziek laten maken of verlotingen organiseren. Tenslotte was de melding van vechtpartijen aan de burgemeester verplicht. Een afschrift van de bedoelde verordening diende op een voor het publiek zichtbare plaats te hangen. Overtredingen van de bepalingen in de verordening werden bestraft met een geldboete van 1 gulden en 6 stuivers en bij meervoudige herhaling met sluiting van de zaak.

Van herberg tot café

Na verkoop van 'De Groenekan' door Petronella van der Heiden aan Gerardus de Goey in 1866 volgde de sluiting van de herberg.¹⁶ Hierdoor moet veel ruimte zijn vrijgekomen, want bij een volgende verkoop in 1873 aan Walrina Elisa Suermondt, weduwe van Willem Twiss, worden twee afzonderlijke woningen vermeld, die tot het pand behoorden.¹⁷ In 1894 verkreeg Gerrit van Ekris als nieuwe huurder van het voorste gedeelte van het pand van de gemeente een vergunning voor de verkoop van sterke drank.¹⁸ Klaarblijkelijk renderde het café goed, want in 1909 kocht Van Ekris het pand van Walrina Elisa Suermondt en gaat over tot een ingrijpende verbouwing van de zaak. Volgens een bouwtekening uit hetzelfde jaar bevond de gelagkamer, die uitdrukkelijk met de naam "café" wordt aangeduid, zich aan de zuidzijde van het pand.¹⁹ De woonkamer van Van Ekris lag aan de noord-

De herberg in 1915, na de verbouwing van 1909. De grond voor en aan de noordzijde van het pand is terwille van de veiligheid omgeven door een ijzeren hek.

zijde en was door een gang van het café afgescheiden. Na de verbouwing zijn drie woningen ontstaan. Op de eerste prentbriefkaarten uit die tijd zien we het café afgebeeld als een forse, witgepleisterde boerderij met groene luiken voor de ramen.

De rooilijn van het pand lag enkele meters van de weg en op het erf, dat omgeven was door een ijzeren hekwerk, stonden vier grote lindebomen. Boven de toegangsdeur van het café, dat zich aan de straatzijde precies in het midden bevond, was de gevelsteen met het groene kannetje aangebracht. Naast het café was een grindterras met tafeltjes en klapstoeltjes; aan een van de grote lindebomen hing een bord met een lijst van verkrijgbare consumpties. Voor rijwielen was er een fietsenrek beschikbaar.

Tijdens de mobilisatieperiode 1914-1918 frequenteerden militairen van de nabijgelegen forten Ruigenhoek en Blauwkapel het café en zal Van Ekris ongetwijfeld extra omzet hebben gedraaid.

Concurrentie

In de jaren twintig was er sprake van een economische opleving, terwijl ook de mobiliteit door een groeiend aantal auto's en autobussen toenam. Vooral door het busvervoer kwamen bijvoorbeeld dagtochtjes binnen bereik van grote bevolkingsgroepen. Het toenemende verkeer maakte al spoedig een verbetering van het wegennet noodzakelijk.

Zo onderging ook een gedeelte van de weg Utrecht-Hilversum in 1927-1928 een verbreding. In het kielzog van deze modernisering verschenen ook de eerste benzinepompen, zoals de Shellpomp voor de oude woning van smid Van Manen aan de Groenekanseweg.²⁰

Maar ook horecagelegenheden profiteerden van deze ontwikkeling. Het is dan ook geen toeval geweest, dat juist in 1927, tijdens de verbetering van de weg Utrecht-Hilversum, Arie de Leeuw aan de noordzijde van de

Café 'De Groene Kan' en het in 1927 gebouwde koffiehuis van De Leeuw omstreeks 1930. Aan de voorkant van het café drie lindebomen, aan de zuidkant een zware lindeboom en de in 1928 gebouwde serre. De betonnen brug op de voorgrond kwam in 1925 in de plaats van een bakstenen boogbrug.

Groenekanseweg een koffiehuis met vergaderzaal liet bouwen.²¹ De Leeuw pakte de zaken meteen goed aan. Voor en terzijde van het koffiehuis werd voldoende ruimte opengelaten voor autoparkeerplaatsen, een fietsenrek en een deels overdekt terras.

Van Ekris, die de bouw van een dergelijk modern koffiehuis tegenover zijn café met lede ogen moet hebben aangezien, kwam met een tegenzet, zij het op bescheiden wijze. In het voorjaar van 1928 liet hij aan de zuidzijde van zijn café een serre aanbouwen, zodat ook zijn gasten bij mooi weer met wat lagere temperaturen van het zonnetje konden genieten.

In hetzelfde jaar gingen Gerrit van Ekris en zijn vrouw Aartje Bos wonen in het pand, dat we thans kennen als Koningin Wilhelminaweg 445.

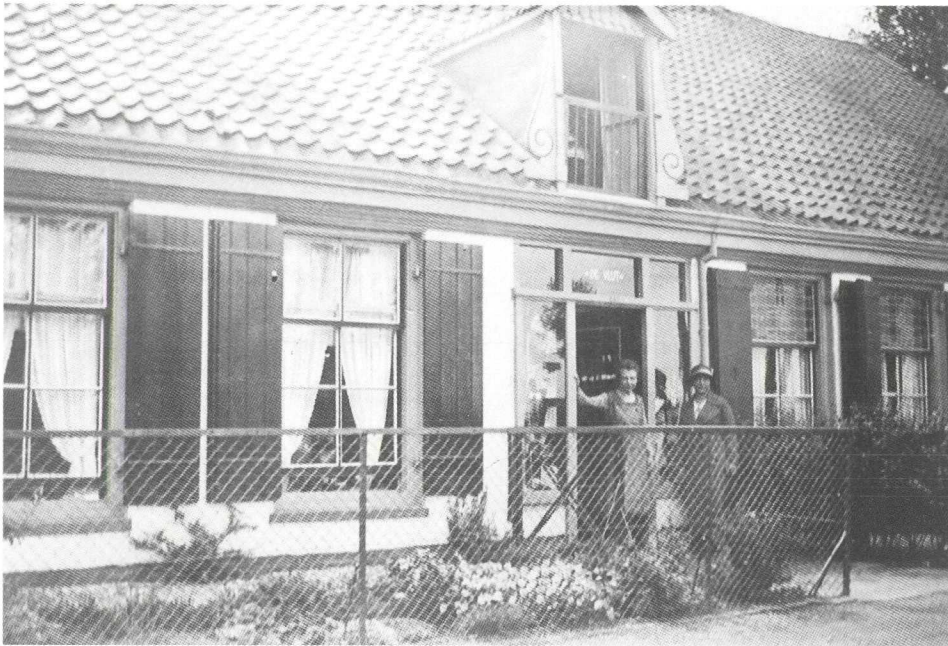
Gerrit blijft eigenaar van het café maar verhuurt het in februari 1931 met de "vergunning voor verkoop van sterke drank in het klein" aan Dirk Antoon Beyloo.²² Sindsdien is het etablissement bekend als "café Beyloo".

Een gedeelte van het grote achterhuis werd vervolgens afgescheiden en verhuurd aan Teus Bos, die hierin een melkhandel begon.

Crisistijd

Inmiddels was het crisistijd geworden en probeerden velen het hoofd boven water te houden met allerlei nevenwerkzaamheden. Vooral vrije beroepen, zoals dat van winkelier of handelaar, waren toen erg in trek. Zo kwam er in 1933 in het pand van Gerrit van Ekris -nota bene in de voormalige keukeneen kleinhandel in wol en manufacturen, 'De Vlijt' genaamd. Dit winkeltje werd tot 1946 gedreven door de dames Boers. Ook De Leeuw was in de crisisjaren in moeilijkheden gekomen. Door de verminderde koopkracht van het publiek kon hij met zijn dure pand niet concurreren met café Beyloo en ging failliet. Dirk Beyloo greep zijn kans en kocht in 1935 het koffiehuis van De Leeuw met volledige inventaris op. Ook in dit geval kreeg het pand de naam van de eigenaar. Tegenwoordig is het café Beyloo nog steeds in handen van de gelijknamige familie.

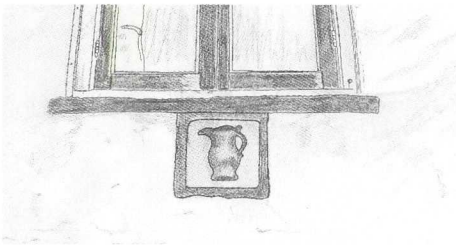
Gerrit van Ekris bleef tot de dag van zijn overlijden, 20 mei 1940, eigenaar van het hoekpand. Daarna gaat het pand in eigendom over op zijn weduwe Aartje Bos. Zij blijft tot haar overlijden in 1952 eigenaresse van het pand 'De Groene Kan'.

De dames Boers voor hun winkeltje 'De Vlijt'. Het pand op 'de hoek' zou later ingekort worden tot aan de dakkapel.

Einde van het bedrijf

Het café 'De Groene Kan' werd vervolgens gesloten en verbouwd tot de door Jan Roelandschap gedreven kapperszaak. Na een korte onderbreking voor particuliere bewoning, zette Willem van Kooten hier het kappersbedrijf tot 1965 voort. In dat jaar werd een gedeelte van het pand afgebroken ten behoeve van het verkeer, de belangrijkste factor, waaraan de voormalige herberg eeuwenlang zijn bestaan had ontleend. In 1971 volgde een verdere inkorting van het pand, eveneens veroorzaakt door de gewijzigde verkeerssituatie. De gevelsteen,

die na een restauratie op 23 mei 1972 opnieuw in de westelijke gevelwand van het pand werd aangebracht, houdt gelukkig nog steeds de herinnering aan de voormalige herberg in stand.

D.T. Koen

Noten

1. Met dank aan dhr. A. Burger van de gemeente Maartensdijk voor de hulp bij de raadpleging van het archief en Wim Hoebink, Els de Bouter en Louis van den Brink voor aanvullende informatie.
2. Aanwezig in het Centraal Museum.
3. R.A.U., Archief kapittel St. Jan, inv. nrs. 328-43.
4. G.A.U., inventaris 233, inv. nr. 536, retroakte d.d. 15-12-1610.
5. R.A.U., Archief Domkapittel, inv. nr. 3703, perceelsnummer 168.
6. R.A.U., Archieven Dorpsgerichten, inv. nr. 1632.
7. Idem, inv. nr. 1633.
8. Volgens de kaart aanwezig in de raadzaal van het gemeentehuis Maartensdijk; in kopie aanwezig op R.A.U., Topografische Atlas.
9. Hermesdorf, B.H.D., De herberg in de Nederlanden, Arnhem, 1977.
10. "Geheym-schrijver van Staat-en Kerke der Nederlanden", door J.A. Wachendorf, Utrecht/Amsterdam, 1759.
11. R.A.U., Archief Eerst-Aanwezend Ingenieur der Genie te Utrecht, doosnr. 3850-1.
12. De meer bekende Kringenwet uit 1853 diende ter vervanging van een soortgelijke wet uit 1814.
13. Zie noot 12.
14. Zie noot 11.
15. G.A.M., inv. nr. 247.
16. G.A.U., Archieven Notarissen, inv. nr. U305cO24, akte van 1-4-1866.
17. Idem U305cO37.
18. G.A.M. inv. nr. 249.
19. G.A.M. Collectie bouwvergunningen, aanwezig op het bureau Interne Zaken; dossier Kon. Wilhelminaweg 437.
20. Hoebink, W., De supermarkt in Groenekan, in: St. Maarten, nr. 10, 1993.
21. Zie noot 19.
22. Zie noot 18.

Zo 'stond' het groene kannetje in vroeger dagen in de gevel. Tekening Els de Bouter.